

NARLIDERE'DEKİ BAZI FİGÜRLÜ MEZARTAŞLARI

Doç. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI

İzmir'in bir nahiyesi olan Narlidere'de tepe üzerinde bir mezarlık bulunmaktadır. Temiz ve bakımlı olan bu mezarlık, ihtiiva ettiği mezartaşlarının tipleri ve süsleri bakımından dikkatle üzerinde durulmağa değer. Buradaki mezartaşlarının bazlarına baş, boyun ve vücut şekli verilmeğe çalışılmış, üzerlerine fes, tozak¹, takke (terlik)², kemer ve kuşak motifleri işlenmiştir.

1- Vehbi kerimesi Zehra'nın mezartaşı: (1. Res., 1. Şek.)

Mermerden yapılmış olan mezarın baştaşı 56 x 20 x 7 cm., ayaktaşısı 48 x 20 x 6 cm., sandukası ise toprağa gömülüdür. Baştaşının iç yüzünde, yani kabre bakan tarafında, üstte, tozağı imâ eden bir demet kuşfüyü yer almaktadır. Bunun altında iki sıra altın, gümüş paralarla veya penezlerle süslü bir takke bulunmaktadır. Takkenin iki yanından aşağıya doğru, sıra ile muska ve hamaylı asılmıştır. Muskanın üzeri baklava deseni ile süslenmiş, üç yanından da çan şeklinde püsküller sarkılmıştır. Hamaylı da birbirine paralel dilimlerle süslenmiştir. Bunun ortasından ve iki ucundan birer püskül sarkmaktadır. Daha alta "sene 1927

١٩٢٧ م.م. yazılıdır. Tarih kitabesinin altında, kemerbest sembolü olan tokalı bir kemer yer almaktadır. Kemer sanki elbiseyi dolamakta, taşın iki kenarındaki kenar silmelerini aşarak arkada devam ediyor intibamı vermektedir. Aslı çiçekli bir kumaş veya dokumadan yapıldığı anlaşılan kemer, onde, karşılıklı iki yaprak şeklinde, madeni görünüslü bir toka ile raptedilmiştir. Kemerin altında "Vehbi

kerimesi زهرا روحنه وهي كريمه" daha altta da "Zehra ruhuna و هي كريمة" yazılıdır.

2- İsmi toprak altında kaldığı için okunmayan bir kadının mezartaşı (2. res.)

1- Tozak, gelinlerin başına takılan, tavus veya yeşilbaş ördek tüylerinden yapılmış bir nevî taçtır.

2- Takke (terlik), başa giyilen, ön tarafı para veya penezlerle süslü başlığı denir.

Mermerden yapılmış olan mezarin baştaşı 90 x 34 x 7 cm., ayaktaşısı 92 x 30 x 6 cm., toprağa gömülü sanduka 172 cm. uzunluğundadır. Bu mezartaşına da bir gelin başı işlenmiştir. Tüyden yapılmış olan tozak, iki sıra para ile süslü başlık, muska ve hamaylı tamamen bir evvelkine benzer. Yalnız bunda ayrıca yanaklardan *dulukçalıklar*³ sallanmaktadır. Hamayının altında, ortadan yanlara doğru devam eden iki sarmaşık dalı bulunmaktadır. Bunlar Hasan ve Hüseyin'i ifade ederler. Bunun altında silmelerle çerçevelenen kitabe vardır.

“Ah min el-mevt sene 1307/1891-92 ۱۳۰۷ م من الموت سنة

“Ah ile zar kıldım gençliğime doymadım طويه دم كنجلي كه ۱۳۲۸ م ايله زار قلديم

Kitabenin son kısmı toprak altında kalmıştır.

3- Hüseyin oğlu Ali'nin mezartaşı (3. res.) sek. 2.)

Bu mezarin yalnız mermerden yapılmış olan, 167 x 25. 5 x 7 cm. ölçüsündeki baştaşı kalmıştır. Taşa, baş, boyun ve vücut şekli verilmemeğe çalışılmış; başa bir fes, boyna da bir muska yapılmıştır. Evvelkiler gibi, baklava tarzında doldurulmuş olan muskanın üç köşesinden birer püskül sallanmaktadır. Ayrıca boyundan göğüse doğru bir köstek sarkmaktadır. Köstek, kilitten aşağıda devam etmekte; sonra yukarıya ve yana kıvrılarak saat cebindeki bir saatin ucuna bağlanmaktadır. Gövdenin bel yerindeki enine çizgiler, bir elbiseye sarılan kuşağı ifade etmektedir. Göğüs hizasında solda, cebin yukarısında “Ah min el-mevt ۱۳۲۸ م من الموت” sağ tarafta “1328/1912-13” tarihi okunmaktadır.

Kuşağın altında birbirinden silmelerle ayrılan mail satırlar halinde kitabe yer alır:

“Cihana doymadı canım

جهانه طويه دى جام

Ecel yaktı giribânim⁴

اجل ياقتى كرييانم

Hüseyin oğlu

حسين اوغلى

Ali ruhuna

علي روحنه

Fatiha”

فاتحة

4- Abbas'ın halilesi, Serva'nın kızı Döne'nin mezartaşı (4. res.)

3- Dulukçalık, küpe gibi yüzün iki yanından yanaklara doğru sarkan, başlık (takke) takılan altın, gümüş para veya penezlere denir.

4- giribâن (farsça): elbise yakası “ecel yaktı giribânum” şekli ile kederli hal anlatıyor.

Mermerden yapılmış olan mezarnın, baştaşı: 113 x 38 x 7 cm., ayaktaşrı 106 x 38 x 7 cm., ölçüsünde olup toprağa gömülü sandukası 185 cm., uzunluğundadır. Baştaşının iç yüzünde, yukarıda simetrik iki dal ile bunların ortasına yerleştirilmiş beş yapraklı hayalî bir çiçek; bunun altında iki sıra para ile süslü bir takke bulunmaktadır. Bu başlığın alttında muska ve hamaylı yer almaktadır. Muska ve hamaylı evvelkiler gibi tezîn edilmiştir. Yüzü teşkil eden kısım bir sarmaşık dahi ile örtülmüştür. Daha altta, ilk satırı tek, diğerleri çift olarak birbirlerinden silmelerle ayrılmış olan kitabe yer almaktadır:

“Hüve'l-bakı sene 1324 /1908-9

هو الباقي سنة ١٣٢٤ .

Ecel gelince insana pîre
şebaba bakmayor

اجل كنججه انسانه پيره شبابه باقايور

Fekat fikren ben direm ki
gence ölüm yaraşmayor

فقد فكرأ بن ديرم كه كنججه اولوم يراشا يور

Güller gibi masumcuğu
iste şu merhumenin

كللر كبي مخصوصجي ايشه شو مرحومه ناك

Yetim kaldı dünyada deyu
ecel bakmayor

يتيم قالدى دنياده ديو اجل باقايور

Mal u mülküñ terk edüb
bu dünyadan gidiyor

مال و ملكن ترك ايدوب بو دنيادن كيدبور

Anam babam evlatlarım
kaldı deyu bakmayor

انام بابام اولا دلرم قالدى ديو باقايور

Abbasın halilesi Servanın
kızı idi

عباسيلك خليله سى سروانك قزى ايدى

Göctü (Döne) dünyadan o
da dönüp bakmayor

كوجلدى (دونه) دنيادن اوده دونوب باقايور

Tarihi lafzin dedim sene
üçüz yirmi beş”

تاریخ لفظك دیدم سنه اوچيوز يكرمى بش

alttaki tek satır toprak altında kalmıştır.

Ayaktaşının dış yüzü sarmaşık dalları ile süslenmiştir.

5- İsmi okunamayan bir kadının mezartaşı (5. res).

Mermerden yapılmış olan mezarin, baştaşı 137 x 40 x 6 cm., ayaktaşrı 138 x 38 x 7 cm., toprağa gömülü sandukası 199 cm. dir.

Sivri bir kemerle nihayetlenen ve aşağıya doğru daralan baştaşının yukarı kısmına simetrik iki dal işlenmiştir. Dalların uçlarında ve tepesinde beş yapraklı tezînî çiçekler bulunmaktadır. Bunun altında

iki sıra para ile süslü takke yer almıştır. Bu başlığın ortasından bir altın lira sarkmaktadır. Bunun altında, köşelerinden püsküller sallanan bir muska iki yana bağlanmaktadır. Yüzü teşkil eden kısım bir sarmaşık dalı ile örtülmüştür. Altta silmelerle satırlara bölünmüş kitabı yer almaktadır.

“Hüve'l-bakî sene 1325 /1909-10

٥١٣٢٥ سنه الماقی هو

Âkîbet kasteyledi ah mevt-i
cellât canıma

عاقبت قصد اُرله‌دی آه موت جلا د جانمه

Urdu şimşirin heman dem
kiymadan gerdanıma”

او ددی شمشیرک همان دم قیمدن کردانه

Bunun altındaki satırda bir çiçek dalı yerleştirilerek bir kemer ima edilmişdir. Daha altta kitabe devam etmektedir.

"Tuhfe-i hakdır eriştı çün
bana meyt-i muhibin

تحفه حقدر ايرشدي چون بکا موت مدين

Eyledim azm-ı sefer olsun
vedag yaranıma

ایله دم عزم سفر اولسون وداع یارانه

Mürg-i canım per açıp ol
demde pervaz evledi”

مرغ جانم یر آچوب اول دمه پرواز آیلدي

Bunun altındaki satırlar toprak altında kalmıştır.

Burada can kuşunun kanat açıp uçtuğu söylemektede ölenin ruhu kuşa benzetilmektedir. Bu benzetme Türklerin ve Moğulların İslamiyetten önceki inançlarında da mevcuttu⁵.

6- Yanık Hüseyin zevcesi Bağdad'ın mezartası (6. res.)

Mermerden yapılmış olan mezarin baştaşı 111 x 36 x 6 cm., ayaktaşısı 93 x 34 x 4 cm. ölçüsünde, toprağa gömülü sandukası 96 cm. uzunluğundadır. Aşağıya doğru hafifçe daralan baştaşının yukarı kısmına ortadan birbirine bağlanmış üç simetrik dal yerleştirilmiştir. Her dalın ucunda beş yapraklı birer çiçek bulunmaktadır. Bu kısmın altında yer alan takke, bir sıra para ile süslüdür. Bu tek sıra paranın ortasından bir lira, muhtemelen beşibirlik sallanmaktadır. Bunun altında zincirle asılmış, köşelerinden püsküller sarkan bir muska göze carpmaktadır. Yüzü teşkil eden saha, ebedî uykuyu temsil eden karşılıklı iki nar dahl

5- M. Eliade, Schamanismus und archaische Ekstastecnik, Zürich 1954, s. 158; B. Kara-mağaralı, Sivas ve Tokat'taki figürlü mezartaşlarının mahiyeti hakkında (Selçuklu Araştırmaları Dergisi II, Ankara 1970) 91. s.

ile örtülmüştür⁶. Daha altta silmelerle birbirinden ayrılmış satırlar hâlinde kitabe yer alır.

“Ah min el-mevt sene 1342/1926	أه من الموت سنة ١٣٤٢
Sen terahhum eyle ya Rabu'l-gani	سن ترحم أيله يا رب الغنى
Eyle müyesser cennet meskeni	أيله ميسير جنة مسكنى
Dergâhından etme mahrum ya ilah	درگاه‌کدن ایتمه محروم يا الله
Kimseye bakı değil dehr-i deni	کیمیمه باقی دکل بو دهردنی
Yanık Hüseyin zevcesi Bağdad	یانق حسین زوجه‌سی بغداد
Ruhuna Fatiha”	روحه فاتحه

7- Halil oğlu Hüseyin'in mezartaşı (7. res.)

Mermerden yapılmış olan mezarın baş taşı 65 x 19 x 6 cm., ayaktaşısı 65 x 16 x 5 cm., ölçüsünde; toprağa gömülü dikdörtgen şeklindeki ortası açık sandukanın uzunluğu 40 cm. dir. Baş taşının, ayaktaşına bakan iç yüzünün yukarı kısmı bir fesle nihayetlenmektedir. Fesin önden arkaya doğru uzanan bir püskülü mevcuttur. Bu püskül taşın dış yüzüne işlenmiştir. Fesin kenarına küçük bir çiçek dalı sokulmuştur. Taşın iç yüzünde, boyun kısmında bir hilâl, bunun altında üç köşesi püsküllü bir muska görülmektedir. Muskanın altında ise bir hamaylı bulunmaktadır. Hamayının da iki uçu ile ortasından birer püskül sallanmaktadır. Muskanın hizasında sağda ve solda birer ay-yıldız motifi yer almaktadır. Yıldızlar sekiz köşelidir. Bunlar apolet intibârı vermektedir. Gögüs kısmını bir çift çiçek dalı süslemektedir. Bunun altında birbirlerinden ince silmelerle ayrılmış kitabe yer alır:

“Huvel-bakı sene 7 Eylül 1328/1913	هو الباقي سنة ٧ ايلول ١٣٢٨
Bülbül gibi uçtum kafesten	بلبل کبی او چدم قفسدن
Üç yaşında fiden gül idim ben	اوچ ياشنده فدان کل ایدم بن
Valideynim ağladıkça ağlasın	والدینم اغلادقجه اغلاسون
Sürme gözlü sümbül idim ben	سورمه کوزلی سنبل ایدم بن

6- S. Eyice, Kırşehir'de H. 709 (1310) tarihli tasvirli bir türk mezartaşı, (Reşat Rahmatî Arat için, Ankara 1966) 222. s.

Halil oğlu Hüseyin

خليل اوغلی حسين

Ruhuna Fatiha"

روحنه فاتحه

Taşın dış yüzüne boydan boyra bir asma dali işlenmiştir. Ayaktaşının iç yüzüne, ne olduğu anlaşılmayan bir sarmaşık dali, dış yüzüne ise bir selvi-çiçek kompozisyonu yapılmıştır.

8- Barutçu Hasan oğlu Hasan'ın mezartaşı (8. res.)

Mermerden yapılmış olan mezarın baştaşı 104 x 26 x 7 cm., ayaktaşısı 98 x 26 x 4 cm. ölçüsünde, toprağa gömülü sandukası 220 cm. uzunluğundadır. Taşın yukarı kısmı yine bir fesle nihayet bulmaktadır. Fesin alt kenarına çiçekli bir kumaş intibai veren bir sarık yapılmış, bunun sol tarafına bir çiçek dalı sokulmuştur. Boyun kısmında ortadan uçları yukarı gelmek üzere, bir hilâl motifi bulunmaktadır. Bu hilâlin altında sağa dönük bir ay-yıldız, bunun da altında bir muska yer almaktadır. Muska evvelkiler gibi işlenmiştir. Ayrıca bir saat kösteği boyundan göğüse sarkmaktadır; kilitten aşağıda da devam ettikten sonra sola ve yukarıya kıvrılarak, uçları birer kürecikle nihayetlenen üç zincirin sallandığı bir saate bağlanmaktadır. Saatin içine bir rozet yapılmıştır. Boşluklar bitki motifleri ile süslenmiştir. Biri sağ omuzun altına rastlayan iki simetrik çiçekli dal yine Hasan ve Hüseyini temsil etmektedirler. Daha aşağıda kitabe bulunmaktadır.

"Huvel-bakî 11 Muharrem 1331 /1915

هواليٰ ۱۱ محرم ۱۳۲۱

Nev reside bir gülüm ismim
Hasan'dır benim

نوسيله بر کلم اسم حسندر بنم

Kalb-i nâlânımda derdim esbab-ı
mevtimdir benim

قلب نالانيمده دردم اسباب موتمدر بنم

Fakr ile, zevk, sefa, şan, şöhret
görmeden

فعر ايله ذوق صفا شان شهرت كورمهدم

Meskenim hâk-ı siyah oldu şu
medfende benim

مسکن خاك سياه اولدي شو ملد فندمه بنم

Al yeşil bayrak⁷ ile geldim beka
mekanına

آل يشيل بايراق ايله كلدم بقا مقامنه

İrtihalim sene üçyüzotuzbirdir
benim

ارتحالم سنه اوج يوز اوتوز برد بنم

7- Ankara-Gerede arasındaki bir Alevî mezarlığında al-yeşil renkli parçalardan yapılmış bayrakların mezarlar üzerine dikildiğini biz de tesbit ettik. Yeşkil renk tarikatı, al ise Hz. Ali'yi temsil etmektedir.

Barutçu Hasan Oğlu Hasan

بَارُوتْجِي حَسْنٌ أَوْغُلِي حَسْنٌ

Ruhuna Fatiha”

رُوحَنَة فَاتِحَة

Taşın dış yüzünde, yukarıda, fesin arkadan sarkan püskülü ile çiçekli kumaştan yapılmış sarık görülmektedir. Bunun altındaki saha bir asma dalı ile kaplanmıştır.

9- Narıldere'li Karahasan oğlu Hasan oğlu'nun mezartaşı (9. res.)

Bu mezarın yalnız, mermerden yapılmış olan, 142 x 30 x 4 cm., ölçüsündeki baştaşı kalmıştır. Taşın yukarı kısmı başlık ile nihayetlenmiştir. Boyundan göğüse doğru bir muska sarkılmıştır. Göğüs teşkil eden kısmın ortasından iki yana doğru iki simetrik dal omuz hizasına kadar yükselmektedir. Göğüs, düz bir silme ile gövdenin alt kısmından ayrılmıştır. Daha aşağıda yine birbirinden silmelerle ayrılmış mail satırlar halindeki kitabe yer almaktadır.

“Huvel-bakî sene 1342/1926

هـ ١٣٤٢ مـ .

Ecel geldi baş ağrısı bahane

اجل گلدى باش اغريسى بـهـانـه

Niceler doymadı gitti cihane

نجـهـلـر طـوـيـهـ دـىـ كـيـتـدـىـ جـهـانـهـ

Komşu, ahabab, yarandan ricam bu

قومـشـوـ اـحـبـابـ يـارـانـدـنـ رـجـامـ بـوـ

Dua ile götürsünler lisane

دـعـاـ اـيـلـهـ كـتوـسـونـلـرـ لـسـانـهـ

Narlıdereli Kara Hasan

نـارـلـيـ دـرـهـلـيـ قـرـهـ حـسـنـ

Oğlu Hasan oğlu

أـوـغـلـيـ حـسـنـ أـوـغـلـيـ

Ruhuna Fatiha”

رـوـحـنـةـ فـاتـحـةـ

10- Seyfi Ağa zevcesi, Abbas kızı Darî (Dadi)nın mezartaşı (10. res.)

Mermerden yapılmış olan mezarın baştaşı 114 x 27 x 6 cm., ayaktaşısı 90 x 27 x 4 cm. ölçüsünde olup, toprağa gömülü sandukası 160 cm. uzunluğundadır. Baştaşının yukarı kısmı, sıkılmış bir çiçek demeti şeklindedir. Demetin üst kısmından sarkan çiçekler iki yanda birer saç örgüsü gibi aşağıya doğru uzamakta ve alttan kıvrılan yapraklarla birleşmektedir. Taşın kenarlarını ince bir sıra filiz motifli bordür çevrelemektedir. Bu çerçeveyinin içinde, göğüse tekabül eden kısıma, bir kurdale ile üç beşibirlik asılmıştır. Bu kurdalenin çevrelediği sahaya “Ah min el-mevt” آهـ مـنـ الـمـوـتـ yazılmış; alt köşelerdeki boşluklara yine üç

yapraklı birer çiçekli iki dal yerleştirilmiştir. Bunun altında mail satırlar halinde kitabe bulunmaktadır. Satırlar silmelerle birbirinden ayrılmaktadır.

“Seyfi Ağa zevcesi duhter-i Abbas

سیفی اغا زو خه سی دختر عباس

Temaşa Kadın eyledi azm-i beka

تماشا قدین ایله دی عزم بقا

Bu faniye gelen eder akibet rihlet

بو فانی یه کلن ایدر عاقبت رختل

Zira bir misafir hanedir bu

زیرا بر مسافرخانه در بو سرای فنا

saray-i fenâ

On altı günlük yetim kaldı masumu

اون التي کونلک یتیم قالدی معصومی

Eylediler iyal ve akrabası

ایله دیلر عیال و اقرباسی آه واویلا

ah-u vaveylâ

هنوز یکری بشن یاشنده کنج ایکن

Henüz yirmibeş yaşında

ظالم اجل ویرمدى هیچ امان آکا

genç iken

Zalim ecel vermedi hiç

دیله ده اشکله چیقاردم داری قزین تاریخن

aman ana

Dide-i eşkimle çekardım

شنبیعی اول محشرده آنک حضرت زهراء

Dadı kızın tarihin⁸

Şefi ol mahşerde anım

Hazret-i Zehra⁹”

Kitabede ölüünün adı “Darî” olarak yazılı ise de, “Dadrî” olarak okumak daha ifadeli gelmektedir.

* * *

Narlıdere mezartaşları Tahtacı¹⁰ ismi verilen bir topluluğa aittir.

8- Bu mezartaşının tarihi ebebet hesabı ile verilmişse de biz burada söylemek istenen tarihi tesbit edemedik.

9- Hz. Zehra, Hz. Muhammed'in kızı Fatima'nın ismidir.

10- Ebu Dülef seyahatnamesinde dikkati çeken bir kayıtta, Türk kavimlerinden bahsederken “Sonra Tahtah denilen oruçta gittik. Burada halk arpası ve dari ile muhtelif şekilde et ve sebzeyiyoırlar (Yusuf Ziya (Yörükân), Onuncu asır iptidalarında yazılmış olan Ebu Dülef Seyahatnamesine nazaran Orta Asyada Türk boyları ve bunların dini ve coğrafî vaziyetleri, Darulfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası Mart 1932, 52. s.). Bu kayda maalesef başka bir kaynak eserde rastlanmamıyor. Ancak, Ağaç-Eri ismindeki topluluk (Ziya Gökalp, Türk Töresi İstanbul 1339, 67 s.) 1193 senesinde Elbistan'ın ormanlık yerlerinde oturmakta ve eşkiyâhî yapmakta imiş (Z. Veliî Togan, Umumi Türk tarihine giriş, İstanbul 1946, 163 ve 245. s.; Z. Veliî Togan, İslâm Ans. Azerbaycan mad. 98. s.). Ancak XIII. yüzyılın ortalarından itibaren kaynak eserlerde Ağaç-Eri topluluğundan tekrar bahsedilmekte ve bunların Maraş-Malatya bölgesinin ormanlık kısımlarında yaşadıkları kaydedilmektedir (Faruk Sümer, Ağaç-Erileri, Belleteen XXVI. cilt, 101-104. sayı, Ankara 1962, 522. s.). İzzeddin Keykâvus'un Malatya'ya bunlar üzerine kuvvet göndererek, bozguna uğratıp (İbn Bibî, Türkçeye çev. M. Nuri Gençoşman, Ankara

Tahtacılar Alevîdirler¹¹. Bunların mezartaşlarında, yukarıda belirttiğimiz gibi, baş, boyun ve omuzlar belirtilmiş, belde kemerkemek veya Fatima Ana'yı sembolize eden bir kuşak veya bir kemer ifade edilmiş,

1941, 255-256. s.; Osman Turan, Selçuklular zamanında Türkiye, İstanbul 1971, 477-478. s.; Nejat Kaymaz, Pervane Mu'inü'd-din Süleyman, Ankara 1970, 60 s.; Faruk Sümer, a.e., 523-524. s.), beylerini tutsak aldıklarını fakat bir yıl sonra onlardan yardım istediklerini, sonra da Hülâgû'nün bunlar üzerine 20000 kişilik bir kuvvet göndermesi ile bir daha toparlanamadıkları zikredilmektedir (Faruk Sümer, a.e., 524. s.), Ebu Bekr Tihranî Kitab-ı Diyarbakriyye adlı eserinde Ağaç-Erilerin 1394 yılında Sivas bölgесinin güney kısmında kargaşalık çıkardıklarını söylemektedir (Faruk Sümer, a. 526. s.). Yusuf Ziya (Yörükân) Ebu Dülef seyahatnamesinde geçen "Tahtah" larla Tahtacılar arasında münasebet kurmakta ve "Ebu Dülef Tahtah'tan sonra Bayat ülkesine gitmiştir. Bugün de Bayat ve Tahtacılar birbirlerine komşudur. Narhiderenin aşağı mahallesi Bayat, yukarı mahallesi Tahtacıdır. Tahtacılar tahtahlilar gibi emniyet ve asayış içinde yaşarlar. Sakin tabiatlı insanlardır. Adana ve Çanakkale taraflarındaki Tahtacılar tahta işleri ile meşgul olmadıkları halde yine bu ismi taşırlar. Diğer bütün oymaklar kendi isimlerini muhafaza ederlerken Tahtacıların esas isimlerini değiştirmiş oldukları düşünmek doğru değildir, kanaatimize "Tahtahlilar ile Tahtacılar aynıdır (Yusuf Ziya (Yörükân), a.m., 56-58. s.)" demektedir. Bu görüşe karşılık Şakir Ülkütaşır (Türk-İslâm Ans. Ağaç-Eri Mad.) A. Yılmaz (Tahtacılarla gelenekler, Ankara 1948, 11-12. s) ve Faruk Sümer (a.m., 528. s.) Ağaç Erilerin Tahtacılarını ceddi olduğunu kabul etmektedirler. Bu görüş oldukça yaygındır. F. Babinger ise Tahtacıların Çepni' olduklarını söyler (F. Babinger, Scheich Bedr ed-Dîn, der Sohn des Richters von Simav, Berlin 1921, s. 99. ns2). Biz de Tahtacıların Ağaç Erilerle münasebeti olmakla beraber, "Tahtacı" ismini eskiden beri koruduklarını düşünmekteyiz.

11- Tahtacılar Alevîdir. Caferî olduklarını söyleylerse de, Caferîliğin ne olduğunu bilmeyenler. Bir itikat sistemleri yoktur. İtitaklarını esasınıecdattan kalma nefesler meydana getirir. İtitaklar âdetler içinde, âdetler ise dîni merasim şeklindeyidir (Yusuf (Yörükân)). Tahtacılar, Tahtacılarla dîni ve sîhrî hayat, Darulfunûn Fakültesi Mecmuası, Mayıs 1930 66-80. s., ve Birinci Kânûn 1930, 72-80 s.). Hulûl, tenasüh Mîraç ve hurûfîlik ait pek çok nefesin tesirinde kalmışlardır (Yusuf Ziya (Yörükân). a.m., Mayıs 1930, 68. s.). Hz. Ali'ye ulûhiyet izafe ederler. Bektaşîlerdeki nahiye teşkilâtı bunlarda yoktur. Nahiye teşkilatında üç beş köyün bir dedesi, o dedenin bağlı olduğu daha büyük bir dede, onun da bağlı bulunduğu bir dede olmak üzere sonunda Çelebi merkezine dayanır. Her dede bir türbemin koruyucusu ve o türbede yatanım evladı olduğunu iddia eder. Nüfuzlu dedeler bir aşiret beyi neslinden geldiklerini söyleyler. Tahtacılar böyle bir teşkilât ve aşiret resiliği fikri yoktur. Bunların, Yanın Yatır ve Haci Emîrli olmak üzere iki ocaklı vardır. Bu ocaklıların birincisi İzmir'in Narhiderere, ikincisi Tokat'ın Reşadiye kazasındadır. Başka bir merkez tanımazlar. Dedeler yaz mahsûlünün toplandığı sıralarda müridleri dolaşır, âyinlere başkanlık eder, kişi yapılmak üzere için birisine salâhiyet verir, suçları cezalandırır veya afv eder. Eskiden her iş için dededenizin alınır. Dedelere teslimiyet ve emniyet şarttır. Dedelerden kalan eşya kutsaldır. Narhiderere'deki Yanın Yatır ocagında dedelerden aklma bir keçe külâh, bir şalvar ve bir çift pabuç vardır. Reşadiye'deki Haci Emîrli ocağında bir elbise ile bir kılıç vardır. Kitablari Kumru, Sakînâme, Menâkibnâme, Faziletnâme, Haci Bektaş Vilâyetnâmesi, Hütbetulbeyan ve Salnâme-i Sadreddin'dir. Sadreddin, Horasan erenlerinden Erdebilli Şeyh Şâfiî'nin ogludur. Timur istilâsından sonra bir kısım Alevî Sadreddin'e intisab etmiş, daha sonra da Şah İsmail'e bağlanarak Kızılbaş ordusuna katılmışlardır. (J.K. Birge, The Bektashi Order of dervishes, London 1965, 211-212. sayfalardaki tahtacılarla ilgili malîmatı Yusuf Ziya (Yörükân)dan aldığı zikreder.) Biz bu sebeple sadece Yusuf Ziya (Yörükân)ı kaydetmekle iktifa ettik.)

ancak zamanın ve çevrenin tesiriyle burun, ağız, kaş ve göz yapılmamış onların yerini Hasan ve Hüseyin'i ifade eden iki çicek dalı göğüse yerlertirilmiştir. Bununla beraber kadınların başlarına giydikleri, alın kısmı paralarla süslü terlik, yanaklarından sallanan dulukçalıklar ile muska ve hamayllilar; erkeklerin giydikleri fes, başlarına sardıkları sarık ve fese sokulan çiçek ile saat kordonları işlenmiştir. Tahtacıların Narlıdere'deki mezartaşlarında Türklerin Anadolu'ya gelmeden evvelki defin merasimleri ile ölüünün hatırlası için heykel veya taş dikme âdeti devam ettirilmiştir. Orta Asya, Moğolistan ve Güney Rusya'da bulunan bu mahiyetteki taşlarda¹² ölüler elbiseleri, kemerleri ve içki kadehleri ile tasvir edilmişlerdir¹³ (11–14. res.). Bu eserlerde çoğu kere yüz belirtilmiş; baş, boyun ve omuzlar ifade edilmiştir. XIII. yüzyılın ortalarına kadar takib edebildiğimiz bu âdete göre heykellerin çoğu elbiseli olarak kama, kılıç ve ok gibi âletlerle mücehhez bir şekilde yapılmışlardır. Nizami'nin verdiği bilgiye göre, bir süvarî, böyle bir heykelin yanından geçerken, kendi okunu, heykelin okluğuna koymıştır¹⁴. Bu hadise bu heykelerin o devirde çok kıymet gördüklerini de belirtmektedir.

Tahtacılar ölüyü kefenledikten sonra, onun üzerine elbiselerini giydirirler. Narlıdere'de bir Tahtacı bir sohbet sırasında bize bunu nakletmiştir. Ayrıca A. Yılmaz da bu durumu kaydetmektedir¹⁵. Ibn Fadlan seyahatnamesinde, Oğuz boylarının ölüye ceket giydirdiklerini, kuşağıını bağladıklarını, yayını yanına koyduklarını anlatmaktadır¹⁶. Bir Türk boyu olan Beltirler de ölüyü yıkadıktan sonra, üzerine elbiselerini giydirirler¹⁷. Tahtacılar ölüye ve mezarına çok kıymet verirler. Bu sebeple de mezarin etrafına çiçek saksıları korlar¹⁸. Biz de mezarların çok bakımlı olduğunu ve bugünü şartları içinde sunî çiçeklerle süslendim-

12- Bu figürlü taşların, mezartaşı mahiyetinde olup olmadıkları şüpheli bulunmaktadır. Balbal mı, yoksa ölüün hatırlasına mı dikkidikleri münaşaşadır (A.D. Graç'ın Tua'daki eski Türk heykelleri, Moskova 1961 (tanıtın A. İnan, Kitablar Türk Kültürü, Sayı 47, 146–149. s., Eylül 1966) adlı eserde bunların mezartaşı oldukları savunulmuştur. Biz de ölüün hatırlası için dikkidiklerini kabulleniyorum.

13- A.D. Graç, Drevnetürkkiye izvayaniya Tuvi, Muskova 1961, P1. 1–5, 8, 11, 14–15, 18, 23, 27, 29, 35–36, 40–41, 43–44, 51–53, 64–65, 70, 72–73, 76–87, 89.

14- W. Barthold, Türklerde ve Moğullarda defin Merâsimi, (Belleten, Cilt XI, 1947), 515, 515, 521. s.

15- A. Yılmaz, Tahtacılarda gelenekler, Ankara 1948, 81 s.

16- Z.V. Togan, İbn Fadlan's Reisebericht, 14–15 (metin), Exk. 31 a; A. İnan, Şamanizm, 178. s.; Ramazan Şesen, İbn Fadlan Seyahatnamesi, İstanbul 1975, 36 s.

17- A. İnan, a.e., 184. s.

18- A. Yılmaz. Tahtacılarda gelenekler, 85. s.; Y. Ziya (Yörükân), Tahtacılar, Darulfünün İlahiyyat Fak. Mecmuası, 14, İstanbul 1930, 77. s.

ğini gördük. Tahtaçilar mezarin baş tarafına testi ile bir bardak bırağırlar¹⁹. Kahve pişirmek içinde bir ocak yakarlar²⁰. Beltirler de mezarin sağ tarafında ateş yakarlar ve bu ateşe yemek ve içki atarlar²¹. Plano Carpini ve Rubruk'da ölüün yanına yiyecekler ve içki konulduğunu anlatmaktadır²². Defin merasiminde Tahtacı kadınları ve erkekleri birlikte hazır bulunurlar. definden sonra bütün cemaat secdeye kapanır, ve saatlerce orada kalırlar²³. Ölü gömüldükten sonra mezarin baş ve ayak uçlarına, yukarı kısmı geniş ve yuvarlak, alt kısmı dar, birer tahta dikilir. Bunların uçlarına birer çivi çakılır. Ölünün kullanılmamış örtülerinden, mendillerinden ve kefeninden dar ve uzun parçalar kesilerek bir yün ipe dizilir ve bu tahtalar arasına bağlanır²⁴. Bu âdet Altay şamanları arasında halâ devam etmektedir. Bir ucu dama, diğer ucu yere çaklı bir kaziğa bağlanan ip üzerine kızıl ve yeşil kumaslar atılarak tuğ yapılır. "Bu tuğ Cebrail vasıtasıyla gökten Fatma Anamız'a indi" derler²⁵. Oğuzlar yashi çadır önüne bayrak asarlar²⁶. Yusuf Ziya (Yörükân) "eğer cenaze bir bekâr delikanlı ise, kızların bayrakları ile gömülüür. Genç kızlar da delikanlıkların bayrakları ile defnedilirler. Erkekler kiza, kızlar erkeklerle bayrak açarlar ve bayraklarla ölüyü kabre vaz ederler. Sonra kız veya erkek bayrağı kabir üzerinde üç defa sallanır"²⁷, diyerek defin meresimi hakkında enteresan bilgiler vermektedir. Biz de Ankara-Gerede arasında rastladığımız bir Alevî mezarlığında kabirler üzerinde al-yeşil renkli şeritlerden çok basit tuğlar görmüş ve resimlerini çekmiştik. 8. nu.li mezartaşının kitabesinde de "al-yeşil bayrak ile geldim bekâ makamına" denilerek bayrak ve tuğun defin merasimindeki önemi ve bu bayrakların ifade ettikleri manâ belirtilmek isteniyor. Türbelere tuğ dikme âdeti halen İran ve Türkistan'da yaşamaktadır²⁸.

19- A. Yılmaz, a.e., 85. s.

20- A. Yılmaz, a.e., 85. s.; Y. Ziya (Yörükân), Tahtacılar, Darulfünânlâ İlâhiyat Fak. Mec. 13, İstanbul 1929, 77. s.

21- A. İnan, Şamanizm, 185, 189. s.

22- F. Risch, Juhann de Plano Carpini, Geschichte der Mongolen und Reisebericht, 1245-1247, Leipzig 1930, 81-82. s.; F. Risch, Wilhelm von Rubruk, Reise zu den Mongolen 1253-1255, Leipzig, 1934, 74-75. s.

23- Yusuf Ziya (Yörükân), Tahtacılar, Darulfünânlâ İlâhiyat Fakültesi Mecmuası, 14., Şubat 1930, 76. s.

24- A. Yılmaz, a.e., 82. s.; S. Veis Örnec, Anadolu folklorunda ölüm, Ankara 1971, 73. s.

25- A. İnan, Şamanizm, 109. s.

26- A. İnan, a.e., 196. s.

27- Yusuf Ziya (Yörükân), a.m. 14., Şubat 1930, 76. s.

28- Von le Coq, Die Buddhistische Spätantike in Mittelasien, Neue Bildwerke, Teil 5, Berlin 1926, Taf. D, Abb. 4; W. Radloff, Sibiryadan, Çev. Ahmad Temir, II. c. İstanbul 1957, 464. s.; Emel Esin, Türkistan Seyhatnamesi, Ankara 1959, 56. res.

Tahtacıların başka yerlerdeki mezartaşlarını henüz incelemek imkânını bulamadık. Fakat Ermenek'teki mezartaşları aynı geleneğin izlerini taşımaktadır. Bu mezartaşının ön yüzünün yukarı kısmı yuvarlatılarak buraya baş şekli verilmiş, boyun kısmına dört altı lira işlenmiştir (15. res.). Başın arka tarafında, yani taşın arka yüzüne de, saç örgüleri (belik) yapılmıştır (16. res.). Orta Asya mezartaşları içinde buna çok benzeyen bir örnek de ele geçmiştir²⁹ (17. res.). Dr. Yılmaz Önge, Silifke civarında bu tip mezartaşlarının bulunduğuunu bize haber verdi (19. res.). Güney-doğu Anadolu'da da yine bu gruptan bir mezartaşı resmine rastlanmıştır (18. res.).

Tahtacılar, Çanakkale, Bahkesir, İzmir (Narlıdere, Urla, Bergama Kemalpaşa), Manisa (Soma, Akhisar, Tekeli, Karıncalı), Aydın, Muğla (Milas, Bodrum, Köyceğiz), Antalya³⁰ (Elmalı, Manavgat, Alanya), İçel (Silifke, Ovacık), Mut (Çokallı, Meledik, Anamur), Adana (Ceyhan), Kıbrıs³¹, İsparta ve Akşehir'in daha ziyade dağlık yerlerinde oturmaktadırlar. Malatya ve Harput civarında, Kayseri'nin Güneyindeki dağlarda da bir miktar Tahtacı mevcuttur. Bağdat ve Halep'te de halâ yaşamaktadırlar. Bosna-Hersek'te rastlanılan kazayağı motifli 1197/1782 tarihli bir mezartaşı Tahtacıların Balkanlara da geçtiklerini göstermektedir. Bu kadar geniş bir bölgeye yayılmış olan tahtacıların mezartaşları üzerinde yapılacak çalışmalar, Türk kültür tarihi bakımından herhalde çok mühim neticeler verecektir.

29- A.D. Graç, a.e., pl. 92

30- N. Kum Atabeyli, Antalya tahtacılarına dair notlar, Türk Tarih Arkeolojya ve Etnografya Dergisi, 1940, IV. sayı 203-212. s.; S. Fikri Erten, Antalya Vilâyeti Tarihi, İstanbul 1940, 127-134. s.; Jean-Paul Roux, Les traditions des nomades de la Turquie méridionale, Paris 1970, 31-35.

31- Kıbrıs'taki Tahtacılar için bk; Yusuf Ziya (Yörükân), Tahtacılar, (Darulfûnün İlahiyat Fakültesi Mecmuası 13., İstanbul 1929, 72. s.)

32- Tahtacıların Rumeline geçtikleri hakkında bk: Yusuf Ziya (Yörükân), a.m., 58. s.; Mehmet Mujezinović, Islamska Epigrafika u Bosni Hercegovini, Sarajevo 1974., Bu eserin 154. sayfasındaki mezartaşı üzerinde Bir "kaz ayağı" motifi vardır. Kaz ayağı Tahtacılar arasında damga olarak kullanılır (Yusuf Ziya (Yörükân), a.m., 77. s.); Jean-Paul Roux, les traditions.., p. 216.

SOME FIGURED TOMBSTONES IN NARLIDERE

Beyhan KARAMAĞARALI

On the hilltop in Narlidere, a district of İzmir there is a cemetery. This clean and well cared-for cemetery is worthy of careful attention due to the types and decorations of the tombstones. On some of these stones an attempt has been made to give a head, neck and body shape, and on them fes (headdress), tozak¹ takke² kemer (belt) and kuşak (girdle) motifs have been worked.

1- Tombstone of Vehbi's daughter Zehra (fig. 1, Design 1)

The headstone of the marble grave measures 56 x 20 x 7 cm. and the footstone 48 x 20 x 6 cm., while the sarcophagus has been buried in the soil. On the inner face of the headstone, -that is the side facing the grave is a bunch of feathers alluding to a bridal headdress. Underneath this is seen a skullcap decorated with two rows of gold, silver coins or penezes. On either side of this skull-cap hang an amulet and a shoulder belt. On the amulet are decorations in lozenge design, and from either sides hang bell-like tassels. The belt is decorated with parallel pieces. A tassel hangs from the middle and both ends. Below this "the year 1927 ١٩٢٧ نسی" is written. Underneath the inscription of the date there is wide buckled belt. This belt seems as though it passed round a dress and moulds around each side of the stone giving the impression of continuing round the back. The front of the belt, which is understood to be made of flowered material or woven cloth, is in the shape of two opposing leaves fastened with a buckle which gives a metallic impression. Under the belt "Vehbi's daughter وہبی کریمی زهرا" and under this "for the soul of Zehra روحہ زهرا" is written.

2- The grave of a woman whose name cannot be read as it is under the soil (fig. 2)

1- Tozak, a type of crown made out of peacock or green duck feathers worn by brides.

2- Takke (terlik), name for a headdress whose front part is decorated with coins or copper penezes.

The headstone of the marble grave is 90 x 34 x 7 cm., the footstone 92 x 30 x 6 cm. the soil covered sarcophagus is 172 cm. long. On this tombstone also is worked a bridal headdress. This headdress which is made of feathers-a head part decorated with two rows of coins, the amulet and belt is exactly the same as the above. The only difference is that in this *dulukçalık*³ hang from the cheeks. Beneath the belt, extending from the middle to the sides two ivy branches are found, Under this there is an inscription framed with mouldings.

آه من الموت سنہ ۱۳۰۷ / ۱۸۸۹-۱۸۹۰

I lamented with a sigh and tasted not my youth to the full
آه ایله زار قلدم کنچلیکم طویلہدم the last part of the inscription was
under the earth.

3- The grave of Hüseyin's son Ali (fig. 3, Design 2)

Only the marble headstone measuring 16 x 25. x 5 x 7 cm. is left of this grave. The stone has been worked in the shape of a head, neck and body with a *fes* on the head and round the neck an amulet. As in the previous examples, a tassel hangs from each of the three corners of the lozenge-shaped filled amulet. Also a watch chain hangs from the neck onto the chest. The chain continues down from the lock, then upwards and on one side curves and is connected to a watch inside a pocket. At the waist part of the trunk a horizontally striped sash is represented.

آه من الموت-”
on the right, the date “1328 / 1912-1913” is written. Below the waist
is this inscription whose slanted lines are separated by mouldings.

My spirit had not enough of
the world

جهانہ طویلہدم جام

The hour of death scorched
my collar⁴,

اجل یاقدی کریام

For the soul of Ali

حسین اوغلی

Son of Hüseyin

علی روحنه

Fatiha

فاتحہ

4- Grave of Döne, wife of Abbas, daughter of Serva (fig. 4)

3- *Dulukçalık*, name given to earring-like gold or silver coins or *penez* es, attached to the headdress, which hang down from both cheeks.

4- *Gribân*, dresscollar “The hour of death burnt my collar”. Sadness is expressed.

The marble headstone measures 113 x 38 x 7 cm., the footstone 106 x 38 x 7 cm., and the sarcophagus buried under the soil is 185 cm. in length. On the front face of the headstone, at the top is the illusion of a five-petalled flower placed in the centre of two symmetric branches. Below these is a skull-cap decorated with two rows of coins. Below this head piece are an amulet and *hamaylı*. As in the above mentioned examples the amulet and *hamaylı* are decorated. The part representing the face is decorated with an ivy branch. Below is an inscription a single row of moulding under the first line and double rows between the other lines "God is eternal the year 1324/1908-9." "هـ الباقي سنه ١٣٢٤"

When the hour of death comes
اجل کانجه انسانه پیره شبابه باقایور
it does not consider the
person's youth and senility

But I personally think that
death does not become youth
فقد فکرًّا بن ديرهم كه کنجه او لوم يراشما يور

The hour of death does not
account for the little innocent,
کلار کبی معصومی ایشته شو مر حومه ناک

Behold the rose-like orphan of
This deceased left in this world,
یتیم قالدی دنیاده دیو اجل باقایور

Leaving goods and possessions
مال و ملکن ترك ایدوب دنیادن کیدیور
she abandons this world

Does not consider that mother
father children left
انام بابام اولادلرم قالدی دیو باقایور

She was the wife of Abbas
and Serva's daughter
عباسیلک خالیله سی سروانک قزی ایدی

Döne left this world without
کوچدی (دونه) دنیادن او ده دونوب باقایور
a backward glance

The date for form's sake I said the
تاریخ لفظلک دیدم سنه او چیوز یکرمی بش "year three hundred and twentyfive.."

The single line below is underground. The outer face of the footstone is decorated with ivy branches.

5- The grave of a woman whose name is underground (fig. 5)

The marble headstone of the grave measures 137 x 40 x 6 cm, the footstone 138 x 38 x 7 cm., and the earth-covered sarcophagus in 199 cm. long. The top part of the headstone which narrows towards the bottom and ends with a sharp-pointed arch is worked with two symmetrical branches. at the ends and tops of the branches are five-petalled orna-

mental flowers. Below this is a skull cap decorated with two rows of coins. On the centre of the headpiece hangs a golden *lira*, under this is an amulet bound on two sides from whose corners hang tassels. The part representing the face is covered with an ivy branch. Under this is an inscription whose lines are separated by mouldings.

"God is eternal, the year 1325/1909-10

. ١٣٢٥ هـ .

The executioner intended merciful death for my soul
عاقبت قصد أيلهدى آه موت جلاد جانه

In an instant he struck my neck
وردى شمشيرك همان دم قيمدن كردانه
with his sword without sparing me

Death came to me تخته، حقدر ايرشدی چون بکا موت مدين

I am going, farewell my friends
أيلهدم عزم سفر او لسون وداع يارانه

The bird of my soul opened its wings and flew
مرغ جانم پر آچوب اول دمده پرواز أيلدی

after three lines, an attempt has been made to represent a belt by placing a flower branch under this line. Further down the inscription continues. Here it describes the bird of the soul opening its wing and flying, that is, it likens the soul of the dead person to a bird. This resemblance was found in the pre-Islamic beliefs of Turks and Mongols⁵.

6- The tombstone of Bağdad wife of Yanık Hüseyin (fig. 6)

The headstone of the marble grave measures 111 x 36 x 6cm., the footstone 93 x 34 x 4 cm., while the earth-covered sarcophagus is 96 cm. long. The headstone narrows slightly towards the bottom and at the top are three symmetrical branches bound together in the middle. At the end of each branch is a five petalled flower. Under this part is a skull-cap decorated with one row af coins. In the centre of this row of coins hangs a *lira* probably a 5 *lira* piece. Under this can be seen an amulet with tassels hanging from the corners, hung on a chain. The area forming the face is covered two pomegranate branches representing eternal sleep⁶. Further down is an inscription with its lines separated by mouldings.

5- M. Eliade, Schamanismus und archaische Ekstastecnik, Zürich 1954, s. 158; B. Karamağaralı, Sivas ve Tokat'taki figürlü mezartaşlarının mahiyeti hakkında (Selçuklu Araştırmaları Dergisi II, Ankara 1970) p. 91.

6- S. Eyice, Kırşehir'de H. 709 (1310) tarihli tasvirli bir Türk mezartaşı (Reşat Rahmetî Arat için, Ankara 1966) p. 222.

Ah for the death the year 1342/1923-24 . آه من الموت سنه ١٣٤٢ .

All-giving God be merciful سن ترحم أيله يارب الغنى

Allow us to enter Paradise أيله ميسرا جنت مسكنى

Do not keep me apart from your community در كاهكىن ايتمه محروم يا الله

This inferior world is not left for anyone كيمسيه باقى دكلى بوده ردنى

For the soul of Bagdad wife of Yanik Hüseyen يانق حسين زوجه سى بغداد

Pray *Fatiha* روحنه فاتحه

7- The tombstone of Hüseyen son of Halil (fig. 7)

The headstone of the marble grave measures 65 x 19 x 6 cm., the footstone 65 x 16 x 5 cm., while the earth covered rectangular shaped sarcophagus-with the centre open-is 40 cm. in length. The upper portion of the inner face of the headstone, which faces the footstone ends with a *fes*. A tassel extends from the front of the *fes* towards the back. The tassel has been worked on the outer face of the stone. At the side of the *fes* a small flower branch has been attached. On the inner face of the stone, at the neck section, is a crescent and under this an amulet with tassels at three corners. Under the amulet is a *hamayli*. A tassel hangs from each end and middle of the *hamayli*. At the level of the amulet on the right and left are moon and star motifs. The stars are eight cornered. These give the impression of an epaulet. A pair of flower branches symbolizing Hasan and Hüseyin decorate the chest area. Underneath this is an inscription separated by narrow mouldings.

God is eternal, the year 7 September ١٣٢٨ هوالباقي سنه ٧ ايلول 1328/1913

I flew like a nightingale from my cage بلبل كبي اوچلم قفسىدىن

I was three years old like a sapling rose اوچ ياشىندە فدان كل ايىدم بن

Let my mother cry as she cries والدینم اغلادقىجه اغلاسون

I was a doe-eyed lily سورمه كوزلى سنبل ايىدم بن

Pray *fatiha* for the soul of خليل اوغلۇ حسين

Halil oğlu Hüseyen روحنه فاتحه

The outer face of the stone is decorated with a vine branch the whole of its length. On the inner face of the footstone is an ivy branch of some kind while on the outer face a cypress-flower composition has been worked.

8- The tombstone of Barutçu (gunpowder maker) Hasan Oğlu Hasan (fig. 8).

The headstone of the marble grave measures 104 x 26 x 7 cm., the footstone 98 x 26 x 4 cm., and the soil covered sarcophagus is 220 cm. long. The top part of the headstone again ends with a *fes*. The lower edge of the *fes* is a turban, giving the impression of a flowered material and on the left of this a flower branch has been placed. At the neck part is a crescent motif whose ends curve upwards. Under the crescent is a moon and star facing right, and below this is an amulet. The amulet is decorated like the previous ones. In addition a watch chain hangs from the neck to the waist; it continues below the lock, curves upwards to the left and is connected to a watch which has three chains which end in small spheres. A rosette has been worked inside the watch. The open spaces are decorated with plant motifs. Under the shoulders worked a six-leaf flower adornment symmetrical to the watch. Further down is an inscription

"God is eternal 11 Muharrem 1331

هواباق ۱۱ محرم ۱۳۳۱

I am a newly opened rose my name

نورسیله بر کلم اسم حسدر بنم

The sore in my weeping heart
is the cause of my death

قلب نالانیمه دردم اسباب موتمدر بنم

Because of my poverty I could
not taste of pleasure or fame

فقرایله ذوق صفا شان شهرت کورمهدن

My home became this black

مسکن خاک سیاه اوللی شو ملد فنده بنم

I came with the red and green flag⁷,
to my eternal resting place

آل یشیل بایراق ایله کلدم بقا مقامنه

My death is in the year 1331

ارتخلام سنه اوچ يوز اوتوز برد بنم

7- We also established a shiid cemetery between Ankara and Gerede its tombstones which have flags made of red and green pieces of material erected over them. The green colour represents the sect while the red colour represents Hz. Ali by Alevidin.

بار و تجی حسن او غلی حسن ”For the soul of Barutçu Hasan Oğlu Hasan”

Pray *Fatiha*

روحنه فاتحه

At the upper part of the outer face of the stone is seen the tassel hanging from the back of the *fes* and the turban of flowered material. The area below is covered with a wine branch.

9– The tombstone of Karahasan oğlu Hasan oğlu of Narlidere (fig.9)

Only the marble headstone measuring 142 x 30 x 4 cm., remains of this grave. The upper part of the stone ends with a skull-cap. An amulet hangs from the neck down to the chest. Two symmetrical branches rise on either side from the middle of the part representing the chest towards shoulder. The chest is separated from the lower region of the trunk with a straight moulding. Lower down is an inscription whose inclining lines are once again separated with mouldings.

“God is eternal the year 1342 /1923–24

هو الباقي سنه ١٣٤٢ .

The hour of death came, a headache
an excuse

اجل کلدى باش اغريسى بيهانه

He left without having his fill of
the people of the world

نيجه لر طويهدى كيتدى جهانه

My request of neighbours, family and
friends is this

قومشو احباب ياراندن رجام بو

Let them remember him with prayer

دعا ايله كتوسونلار لىسـانـه

For the soul of Hasan oğlu

نارلى درهلى قره حسن

Son Of Karahasan of Narlidere

او غلی حسن او غلی

Pray *Fatiha*

روحنه فاتحه

10– The grave of Dadı (Darı), wife of Seyfi Ağa, daughter of Abbas (Fig. 10).

The headstone of the marble grave measures 117 x 27 x 6 cm., the footstone 90 x 27 x 4 cm., while the soil covered sarcophagus is 160 cm. long. The upper part of the headstone is in the form of a bunch of flowers bound with a band. The flowers from the upper portion of the bunch extend downwards on each side like plaited hair and join with leaves wisting from below. The borders of the stone are framed with a narrow row of young shoot motifs. Within this frame in the portion

corresponding to the chest three *beyibirlik* (5 lira) are hung on a ribbon. آه من الموت is written. In the area surrounding this necklace “Ah for the death” is written. In the space at each lower corner is a three leafed flower. Under this in the form of inclining lines is found an inscription. The lines are separated by mouldings.

سیفی اغا زو خسی دختر عباس
“The wife of Seyfi Ağa daughter of Abbas

تماشا قادین ایله‌دی عزم بقا
Temaşa kadın went to Eternity

بو فانی یه کلن ایدر عاقبت رخلت
To all mortals death comes at the end

زیرا یه مسافرخانه ور بو سرای فنا
Because this mortal palace is a visiting house

اوون الی کونلک یتیم قالدی معصوبی
Her child was left a sixteen days old orphan

ایله ویلر عیال و اقربای آه واویلا
Husband, family all lamented her

هنوز یکرمی بش یاشنده کنچ ایکن
While still only a youth of twenty five

ظلم اجل ویرمدى هیچ امان آکا
The merciless hour of death did not give her respite

دیده، اشکله چیقاردم داری قزین تاریخن دیده، اشکله چیقاردم داری قزین تاریخن

شنبیی اوول میشرده آنک حضرت زهرا
Hz. Zehra⁸, mediate for her in the other world”

Although the name of the dead person is written “Darî” it is more meaningful to read it as “Dadi”.

* * *

The Narlidere gravestone place belong to a group called Tahtacı¹⁰.

8- The date of this gravestone is given according to “ebçet” with numeration by letters of the alphabet.

9- Hz. Zehra is the name of Fatima, Hz. Muhammed’s daughter.

10- In an interesting record in the book of travels by Abu Dülef, in mentioning Turkish tribes he writes “then we went to a tribe (oruk) called Tahtah. Here the people eat barley and millet with various types of meat and vegetables” (Yusuf Ziya (Yörükân), Onuncu asır iptidalarından yazılmış olan Ebu Dülef Seyahatnamesine nazaran Orta Asyada Türk boyları ve bunların dinî ve coğrafi yoziyetleri, Darulfünûn İslâhiyat Fakültesi Mecmuası, March 1932, p. 52). Unfortunately no other reference book has been found on this subject. However the community called Ağaç Eriler (Ziya Gökalp, Türk Töresi, İstanbul 1339, 67) are reported to have lived and

The Tahtajis are Alevis (Shiis)¹¹. On their gravestones the head

thieved in the forest regions of Elbistan in the year 1193. (Z.V. Togan, *Umumî Türk tarihine giriş*, İstanbul 1946, pp. 163 and 245. Z.V. Togan Ans. of Islam, Azarbayan p. 98) However it has been recorded that the Ağaç Eri community lived after the middle of the XIII. century in the forest region around Maraş and Malatya (Faruk Sümer, *Ağaç-Erileri*, Belleten XX VI. no. 101-104, Ankara 1962, p. 522). It has been noted that Izzeddin Keykavus sent some forces to Malatya against them, defeated them and captured their leaders (Ibn Bibi, Trans. M. Nuri Gençosman, Ankara 1941, pp. 255-256; Osman Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, pp. 477-478; Nejat Kaymaz. *Pervane Mu'inü'd-din Süleyman*, Ankara 1970, p. 60, Faruk Sümer, s.a., pp. 523-524). However one year later asked for their help, later on after. Hülagu sent a force of 20.000 against them they were unable to recover (Faruk Sümer, s.a., p. 524). Yusuf Ziya (Yörükân) connects the "Tahtah" mentioned in Abu Dûlef's book of travels with the Tahtajis and writes "Abu Dûlef entered the Bayat province after the Tahtah. Today also the Bayats and Tahtajis are neighbours. In the lower district of Narlidere are the Bayats, and in the upper the Tahtajis live. The Tahtajis like the Tahtah live in security and order. They are calm natured people. The Tahtajis of Adana and Çanakkale carry this name even though they are not employed in woodwork. It is incorret to suppose that the Tahtajis have changed their original name while all the other tribes conserved their own names and in our opinion the Tahtacis and Tahtah are the same (Yusuf (Yörükân), s.a., pp. 56-58). On the other hand Şakir Ülkütaşır (Ans. of Turkish-Islamic, Ağaç Eri Mad.), A. Yılmaz (Tahtacılarda Gelenekler, Ankara 1948, pp. 11-12) and Faruk Sümer (s.p. 528) agree that the Ağaç Eris are the ancestors of the Tahtajis. This opinion is quite widespread. F. Babinger maintains that the Tahtajis are Çepni (F. BabingerSchejch Bedr ed-Din, der Sohn des Richters von Simav, Berlin 1921, s. 99, n2). We believe that, although there is a connection between the Tahtacis and the Ağaç Eris, the Tahtajis have conserved their name since antiquity.

11- The Tahtajis are Alevis, although they claim to be Caferîtes they do not know what Caferîsm means. They have no system of belief. Their principles of beliefs comes from the sayings and beliefs of their ancestors. The beliefs are in their customs, and their customs are in the form of religious ceremonies (Yusuf Ziya (Yörükân). Tahtajilar. Tahtajılarda dîn ve sıhî hayat, Darulfunun İlâhiyat Fâkihîtesi Mecmuası, May 1930 pp. 66-80; and Birinci Kânun 1930, pp. 72-80). Alevid convent poetry concerning reincarnation, metamorphosis, ascension and *hurifîlik* have all influenced the Tahtajis. They attribute deity to Hz. Ali. They have not the district organisation of the Bektashis. The distictor organisation is based upon a dervish (dede) to three or five villages, this dede is connected to a greater dede, and this dede in turn is connected to another dede to form a Çelebî centre. Each dede is the protector of a mausoleum and claims to be the descendent of the person buried in the mausoleum. The strong dervishes say that they are descendants of a generation of nomadic tribal chiefs. The Tahtajis have no such organisation or nomadic chief thought. They have two oaks (fraternity) Yannı Yatır and Hacı Emîrî. The first of these fraternities is in Narhdere of İzmir, and the second in in the Reşadiye of Tokat. They do not recognize any other centre. During the harvest season, the dervishes visit their people (mürid), they preside over the meetings, they give authority to one person for the meetings of the coming winter season and punish or pardon the guilty. In older times dervishes permission was sought for all kinds of work. It was compulsory to surrender to and rely on the dervish. The possessions of the dervishes were sacred. In the Yannı Yatır fraternity of Narhdere there remains a conical felt hat, a shalvar (type of trousers) and a pair of shoes. In the Hacı Emîrî fraternity of Raşadiye there is a dress and a sword. Their books are Kumru, Sakînâme, Mekakibame, Fazilenâme, Haci Bektash Vilayetnâmesi Hutbetulbeyan ve Salnâme-i Sadreddin. Sadreddin was the son of Sheik Schaff of Erdebil of the Horasan Erens (men who arrived at the truth). After the invasion of Timur some of the Alevis became bound to Sadreddin and later still joined shah Ismail of Iran, this became part of the Kizl-bash army. (J. K. Birge, The Bektashi order of dervishes, London 1965, 211-212 pp. writes that he obtained his information from Yusuf Ziya (Yörükân). For this reason we only used this original reference.)

neck and shoulders are defined as described above, at the waist a sash or belt (symbolizing Kemerbest or Mother Fatima) is expressed, but due to the influence of time and environment the nose, mouth, eyebrows and eyes have not been worked, but in place of them two flower branches resembling Hasan and Hüseyin were settled. However the headdresses, the caps (*terlik*) decorated with coins at the brow region, the *dulukçalık* hanging from the cheeks and amulets and *hamaylis* worn by the women, the *fes*, the turbans, the flower inserted into the *fes* and watch chain worn by the men are all worked. The Tahtajis continued in the tombstones of Narlidere the tradition of erecting a statue or stone from the burial ceremonies in memory of the dead from the days before the Turks entered Anatolia. On these characteristic stones¹² found in Middle Asia, Mongolia and Southern Russia, the dead are described with dresses, belts and drinking cups (figs. 10-14)¹³. Often in these works the face is shown and the head, neck and shoulders are expressed. According to this custom which we have been able to trace as far as the middle of the XIII century, most of the statues have been made furnished such instruments as daggers, swords and arrows. From the information given by Nizamî, a cavalryman on passing near one of these statues placed his own arrow into the quiver of the statue¹⁴. This incident gives an indication of the importance these statues were given in that time.

The dead Tahtaji having first been placed in a shroud were dressed up in their clothes. This was passed to us by a Tahtaji in Narlidere during a conversation. Also A. Yılmaz has recorded this situation¹⁵. Ibn Fadlan in his record of his journeys describes how the dead were dressed in a jacket, their sashes bound and placed side by side¹⁶. A Turkish clan the Beltirs also, having washed the dead person would dress him in his clothes¹⁷. The Tahtajis place great value on the dead and the grave and, because of this, place flower pots around the grave¹⁸. We

12- It is doubtful whether these figured stones are gravestones. It is disputed whether they are Balbal or erected in memory of the dead. (A.D. Grac, *Tuva'daki eski Türk heykelleri*, Moskova 1961 (A. İnan, *Kitablar Türk Kültürü*, sayı 47, pp. 146-149, Sept. 1966) work claims that these stones are gravestones. We are of the same opinion.

13- A.D. Grac, *Drevnetürkkiye izvayaniya Tuvi*, Muskova 1961, Pl. 1-5, 8, 11, 14-15, 18, 23, 27, 29, 35-36, 40-41, 43-44, 51-53, 64-65, 70, 72-73 76-87, 89.

14- W. Barthold, *Türklerde ve Moğullarda defin merasimi* (Belleten, XI, 1947) pp, 515, 521.

15- A. Yılmaz, *Tahtacılarda gelenekler*, Ankara 1948, p. 81

16- Z.V. Togan Ibn Fadlan's Reisebericht, 14-15 (text), Exk. 31 a.; A. İnan Şamanizm,

p. 178; Ramazan Şeşen, *Ibn Fadlan seyahatnamesi*, İstanbul 1975, p. 36 s.

17- A. İnan, s.w., p. 184.

18- A. Yılmaz, *Tahtacılarda gelenekler*, p. 85.

saw that these graves were well cared for and under today's conditions were decorated with artificial flowers. The Tahtajis leave a water jug and glass at the head of the grave¹⁹. They light a fire to make coffee²⁰. The Beltirs also light a fire on the right of the grave and throw food and drink into this fire²¹. Plano Carpini and Rubruk also describe the placing of food and drink by the side of the dead²². In the burial ceremony the Tahtajı women and men were all together, after the burial the whole community prostrated in worship and stayed there for hours²³. When the dead had been buried a wooden post was erected at the head and foot end, whose upper portion was wide and round, while the lower part was narrow. At their ends a nail was driven. Long narrow pieces of unused covers, handkerchiefs and shroud belonging to the dead were arranged on a woollen string and bound between these two wooden posts²⁴. This custom is still continued among the Altay. A flagstaff is made by hanging pieces of red and green material on a length of string one end of which is tied to the roof, the other to a stake in the ground. They say "this flagstaff descended from the sky to our Mother Fatima by means of Gabriel"²⁵. The *Oğuz* clan hang a flag in front of the mourning tent²⁶. Yusuf Ziya (Yörükân) in reporting that "if the dead person is a young man, he is buried with the flags of the young girls. The young girls are buried with the flags of the young men. The men open flags for the girls, the girls for the men and place the dead in the grave with the flags. Then the girl or man's flag is waved on the grave three times"²⁷ gives interesting information about the burial ceremony. We also found in a Alevid cemetary between Ankara-Gerede very simple flagstaffs with red and green ribbons above the graves and took their photos. In the inscription on the No. 8 grave the words "I came with the green and red flag to my eternal resting place" show the importance of the flag and flagstaff in the burial ceremony and wish to make clear the meaning expressed by these flags.

19- A. Yılmaz, s.w., p. 85

20- A. Yılmaz, s.w. p. 85

21- A. İnan, Şamanizm, pp. 185, 189

22- F. Risch, Juhann de Plano Carpini, Geschichte der Mongolen und Reisebericht 1245-1247, Leipzig 1930, pp 81-82; F. Risch, Wilhelm von Rubruk, Reise zu den Mongolen 1253-1255, Leipzig, 1934, pp. 74-75

23- Yusuf Ziya (Yörükân), Tahtacilar, Darulfunun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası, 14, Feb. 1930, pp. 76

24- A. Yılmaz, Tahtacılarda gelenekler., p. 82; S.Veis Örnek, Anadolu folklorunda ölüm, Ankara 1971, p. 73

25- A. İnan, Şamanizm, p. 109

26- A. İnan, s.w. p. 196

27- Yusuf Ziya (Yörükân), s.a. 14, Feb, 1930, p. 76

The custom of erecting the flagstaff on tombs still survives in Iran and Turkistan²⁸.

We have not yet had the opportunity to study Tahtajis gravestones in other places. However the gravestones in Ermenek show the marks of the same tradition. The upper portion of the front face of this gravestone is rounded, here the head shape is given, the neck portion is worked with four gold coins. At the back of the head, that is the back face of the stone, hair *belik* (plaits) have been made (Fig. 16). On the gravestones in Middle Asia a very similar example to this has been discovered (fig. 17)²⁹. Dr. Yılmaz Önge informed us that this type of gravestone has been discovered in the Silifke region (fig. 19).

In South-East Anatolia also a photo of a gravestone of this type has been found (fig. 18).

The Tahtajis live in regions round Çanakkale, Balıkesir, İzmir (Narlıdere, Urla Bergama, Kemalpaşa), Manisa (Soma, Akhisar, Tekeli, Karıncalı), Aydin, Muğla (Milas, Bodrum, Köyceğiz), Antalya³⁰ Elmalı, Manavgat, Alanya), İçel (Silifke, Ovacık), Mut, (Çokallı, Melidik, Anamur), Adana (Ceyhan) Cyprus, Isparta and the rather more mountainous regions of Akşehir. A number of Tahtajis also live in the Malatya and Harput area and the southern mountains of Kayseri. They also still live in Bagdad and Haleppo. Future research on the gravestones of the Tahtajis who are spread out over such a large area should give very important results from the aspect of Turkish cultural history.

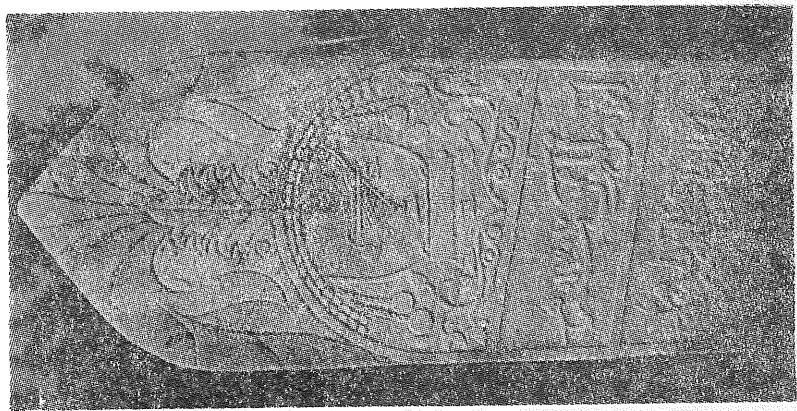
28- Von le Coq, Die Buddistische Spätantike in Mittelasien, Neue Bildwerke, Teil 5, Berlin 1926, Taf. D, Abb. 4; W. Radloff, Sibiryadan, (trans, Ahmed Temir, Vol. II, İstanbul 1957, p. 464; E. Esin, Türkistan seyahatnamesi, Ankara 1959, fig. 56

29- A. D. Graç, Drevnetürkkiye., pl. 92

30- N. Kum Atabeyli, Antalya Tahtacılarda ait notlar, Türk Tarih Arkeolojya ve Etnografya Dergisi, 1940, IV, pp. 203-212; S. Fikri Erten, Antalya Vilâyeti Tarihi, İstanbul 140,9 pp. 127-134; Jean-Paul Roux, Les traditions des nomades de la Turquie Méridionale, Paris 1970, 31-35.

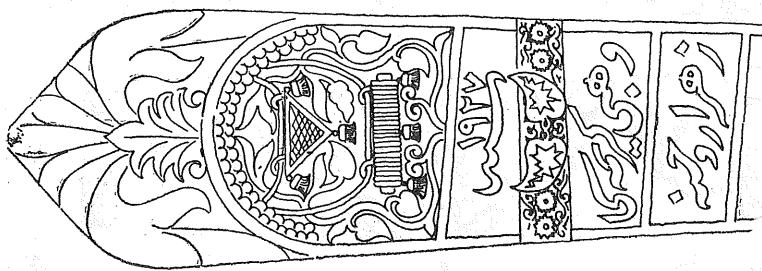
31-Yusuf Ziya (Yörükân), s. a., 13, 1929, 72

32-Yusuf Ziya (Yörükân), s. a., 13, 58. s.; and Mehmet Mujezinovic, Islamska Epigrافfika u Bosni Hercegovini, Sarajevo 1974., p. 154. In this book there is a three-ended rope motif which is used as a seal of Tahtajis on one of the graveslone, (See also Yusuf Ziya Yörükân s. a, p. 77.); Jean-Paul Roux, Les traditions., p. 216.

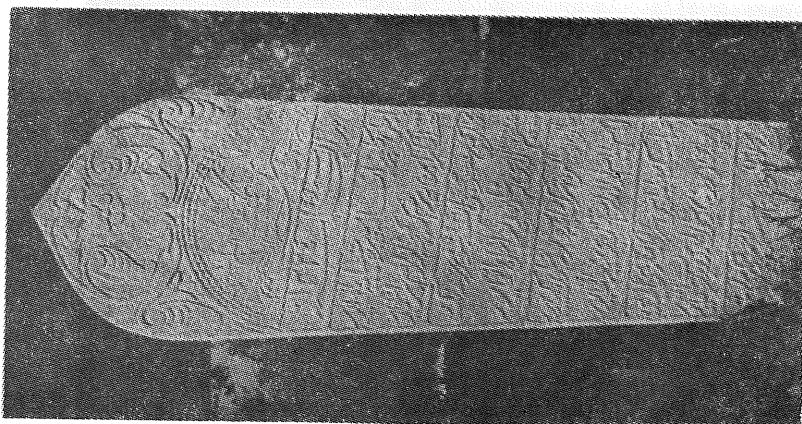

1. Şekil (Y. Önge eliyle)
Diz. 1. (By. Y. Önge)

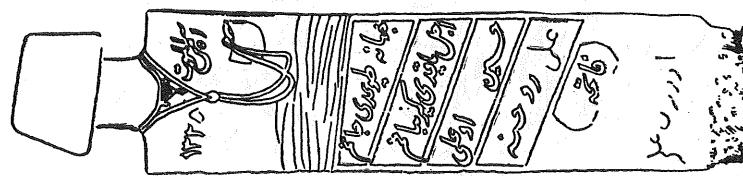
1. Resim (Foto: H. Karamağaralı)
Fig. 1 (Photo: H. Karamağaralı)

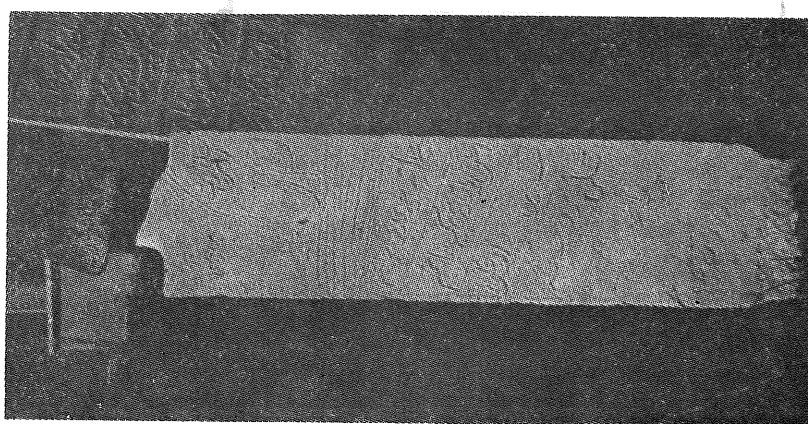
2. Resim (Foto: H. Karamağaralı)
Fig. 2. (Photo: H. Karamağaralı)

4. Resim (Foto: H. Karamağaralı)
Fig. 4. (Photo. H. Karamağaralı)

2. Şekil (Y. Önge eliyle)
Diz. 2. (By. Y. Önge)

3. Resim (Foto: H. Karamağaralı)
Fig. 3. (Photo. H. Karamağaralı)

5. Resim (Foto: H. Karamağaralı)

Fig. 5. (Photo. H. Karamağaralı)

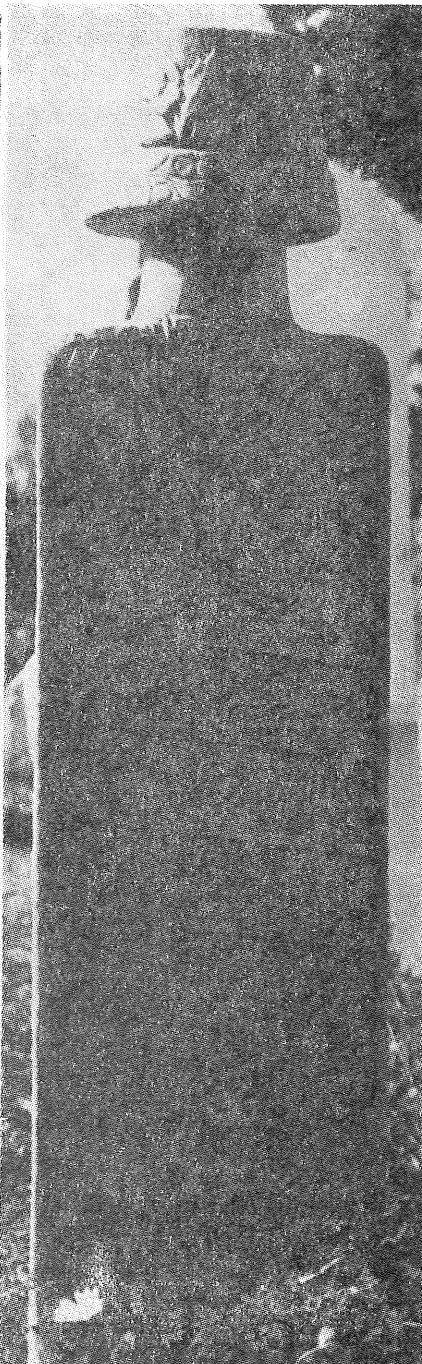
6. Resim (Foto: H. Karamağaralı)

Fig. 6. (Photo. H. Karamağaralı)

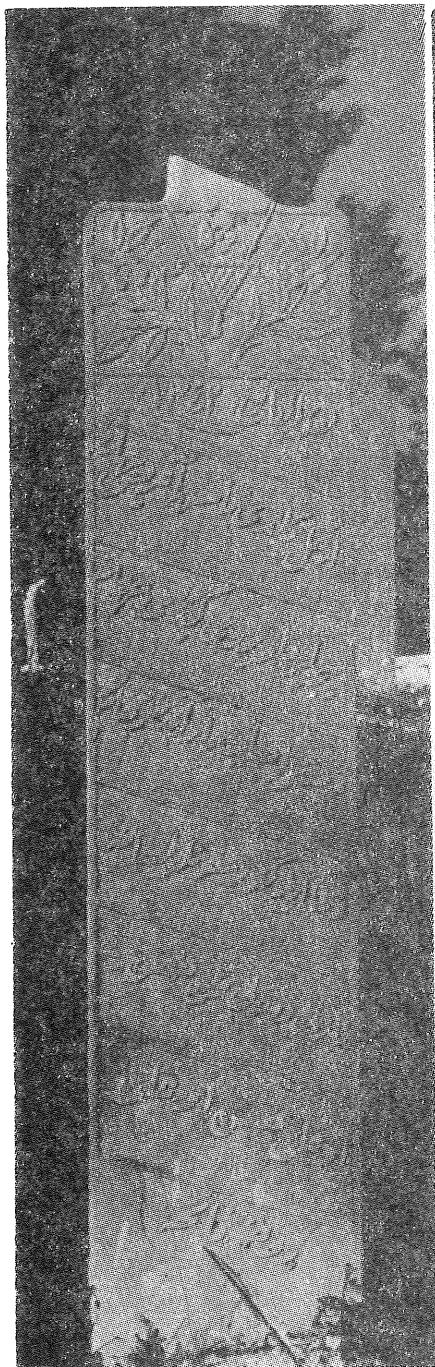
7. Resim (Foto: H. Karamağaralı)

Fig. 7. (Photo. H. Karamağaralı)

8. Resim (Foto: H. Karamağaralı)

Fig. 8. (Photo. H. Karamağaralı)

9. Resim (Foto: H. Karamağaralı)

Fig. 9. (Photo. H. Karamağaralı)

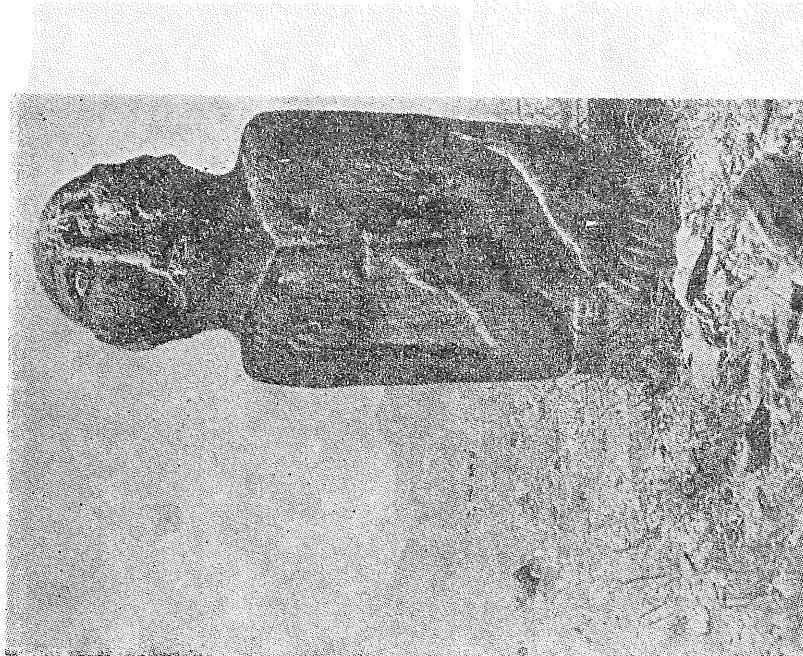

10. Resim (Foto: H. Karamağaralı)

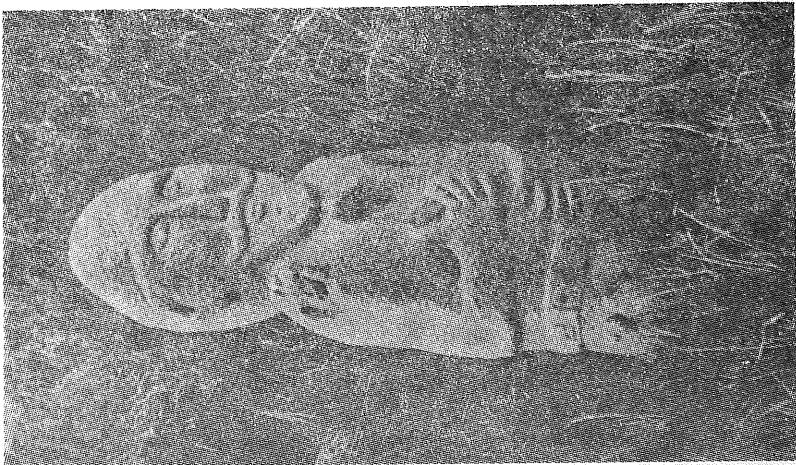
Fig. 10. (Photo. H. Karamağaralı)

11. Resim (A. Grac'tan)
Fig. 11. (After A. Grac)

12. Resim (A. Grac'tan)
Fig. 12. (After A. Grac)

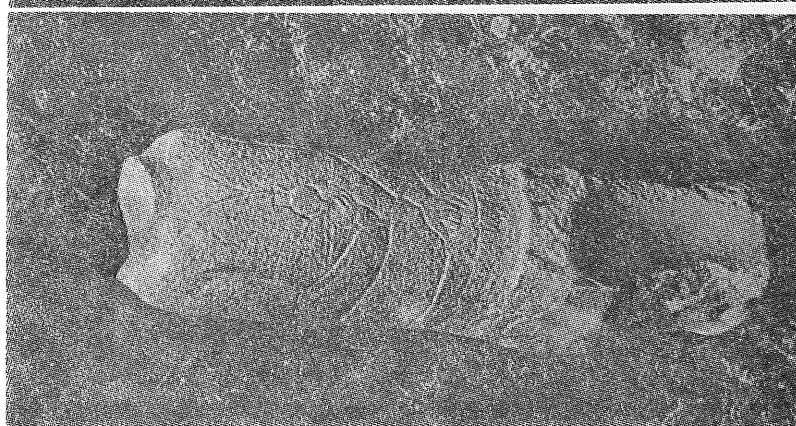
14. Resim (A. Graç'tan)

Fig. 14. (After A. Graç)

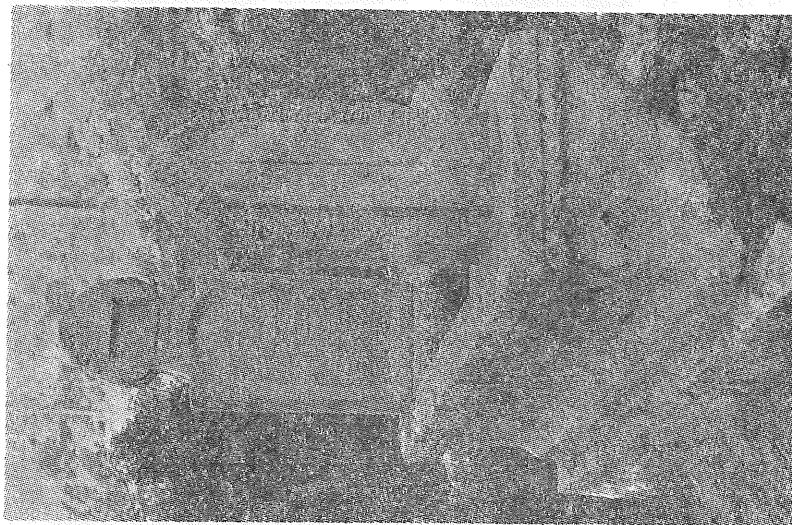
13-B. Resim (A. Graç'tan)

Fig. 13-B. (After A. Graç)

13-A. Resim (A. Graç'tan)

Fig. 13-A. (After A. Graç)

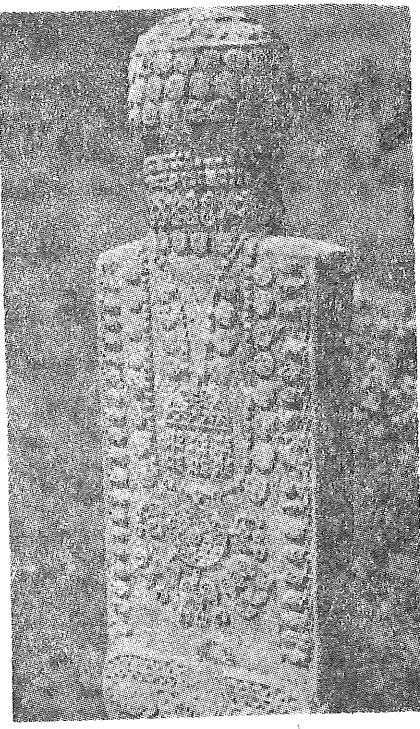
15. Resim (Foto: Y. Önge)
Fig. 15. (Photo. Y. Önge)

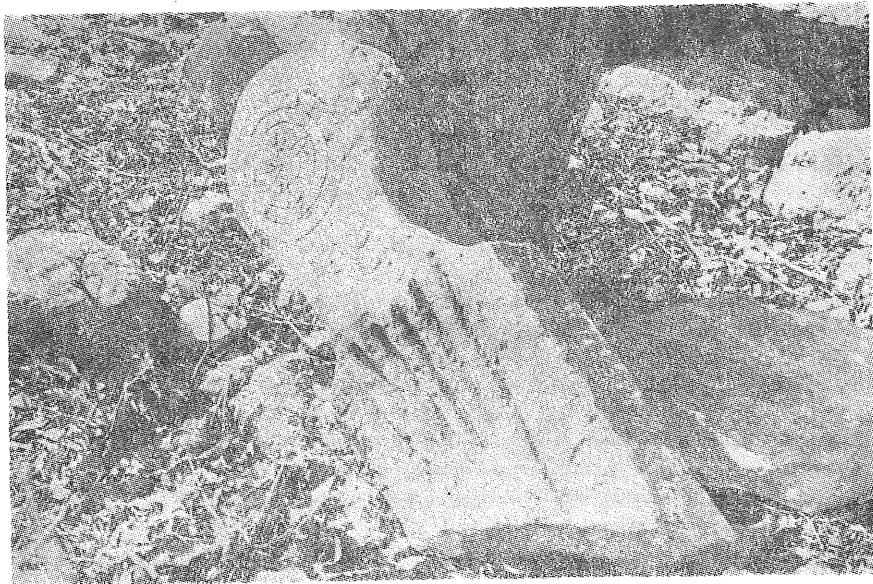
16. Resim (Foto: Y. Önge)
Fig. 16. (Photo. Y. Önge)

17. Resim (A. Graç'tan)
Fig. 17. (After A. Graç)

18. Resim (Foto: H. Thoma)
Fig. 18. (Photo, H. Thoma)

19. Resim (Foto: Y. Önge)
Fig. 19. (Photo, Y. Önge)